

quomodo corruptibile, si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur; nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, ut ita dicam, mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affligit, ipsa corruptio non finitur. » Hæc in sanctis Scripturis secunda mors dicitur¹. Nec prima tamen qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua pœnale corpus anima relinquere non permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt: et in cæteris qui addiderunt, tanto quisque tolerabiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.

XXIV. Remanentibus itaque angelis et hominibus reprobis in æterna pœna, tunc Sancti scient plenius quid boni eis contulerit gratia. Tunc rebus ipsis evidentius apparebit quod in Psalmo scriptum est: « Misericordiam et » iudicium cantabo tibi, Domine²: » quia nisi per indebitam misericordiam nemo liberatur, et nisi per debitum iudicium nemo damnatur. Tunc non latebit quod nunc latet, cum de duobus parvulis unus esset assumendus per misericordiam, alius per iudicium relinquendus, in quo, is qui assumeretur, agnosceret quid sibi per iudicium deberetur, nisi misericordia subveniret; cur ille potius quam iste fuerit assumptus, cum causa una esset ambobus: cur apud quosdam non factæ sint virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines pœnitentiam et factæ sint apud eos qui non fuerant credituri. Apertissime namque Dominus dicit: « Væ tibi, Corozaiin, væ » tibi, Bethsaïda: quia si in Tyro et Sidone factæ fuissent » virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et ci-

¹ Apoc. II, 11, et XX, 6-14. — ² Psal. C, 1.

ENCHIRIDION DE FIDE, SPE ET CHARITATE, LIB. I. 159
 » nere pœnitentiam egissent¹. » Nec utique Deus injuste noluit salvos fieri, cum possent salvi esse, si vellent (4). Tunc in clarissima sapientiæ luce videbitur, quod nunc piorum fides habet, antequam manifesta cognitione videatur, quam certa, immutabilis, efficacissima sit voluntas Dei; quam multa possit et non velit, nihil autem velit quod non possit: quamque sit verum quod in Psalmo canitur: « Deus autem noster in coelo sursum, in coelo » et in terra omnia quæcumque voluit fecit². » Quod utique non est verum, si aliqua voluit, et non fecit, et quod est indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. Non ergo fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum facere bene etiam sinendo fieri quæcumque fiunt male. Non enim hoc nisi justo iudicio sinit: et profecto bonum est omne quod justum est. Quamvis ergo ea quæ mala sunt, in quantum mala sunt, non sint bona: tamen ut non solum bona, sed etiam sint et mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum, ut essent et mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotente bono: cui procul dubio quam facile est quod vult facere, tam facile est quod non vult esse non sinere. Hoc nisi credamus, periclitatur ipsum nostræ Confessionis initium, qua nos in Deum patrem omnipotentem credere confitemur. Neque enim ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec voluntate cuiuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Quamobrem videndum est quemadmodum sit de Deo dictum, quia et hoc verissime Apostolus dixit: « Qui omnes homines vult salvos fieri³. » Cum enim non omnes, sed multo plures non fiunt salvi, videtur utique non fieri quod Deus vult fieri humana sci-

¹ Matth. XI, 21. — ² Psal. CXIII, 11. — ³ 1 Tim. II, 4.

licet voluntate impediēte voluntatem Dei. Quando enim quaeritur causa, cur non omnes salvifiant, responderi solet, quia hoc ipsi nolunt. Quod quidem dici de parvulis non potest, quorum nondum est velle, seu nolle. Nam quod infantili motu faciunt, si eorum voluntati judicaretur esse tribuendum, quando baptizantur, cum resistunt quantum possunt, etiam nolentes eos salvos fieri diceremus. Sed apertius Dominus in Evangelio compellans impiam civitatem; « Quoties, inquit, volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos, et nolūisti¹ » tanquam Dei voluntas superata sit hominum voluntate et infirmissimis nolendo impediētibz non potuerit facere potentissimus quod volebat. Et ubi est illa omnipotentia, qua in caelo et in terra omnia quaecumque voluit fecit, si colligere filios Jerusalem voluit, et non fecit? An potius illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoque nolente filios ejus collegit ipse quos voluit; quia « In caelo et in terra, » non quaedam voluit et fecit, quaedam vero voluit et non fecit, sed: « Omnia quaecumque voluit fecit². »

XXV. Quis porro tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit in bonum non posse convertere? Sed cum facit, per misericordiam facit: cum autem non facit, per iudicium non facit. « Quoniam cuius vult miseretur, et quem vult obdurat³. » Quod ut diceret Apostolus, gratiam commendabat⁴: ad cuius commendationem de illis in Rebeckae utero geminis fuerat jam locutus; quibus « Non dum natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori⁵. » Propter quod adhibuit alterum pro-

¹ Matth. xxiii, 37. — ² Isal. cxv, 11. — ³ Rom. ix, 18. — ⁴ Ibid. 11; 12. — ⁵ Gen. xxv, 23, et Malach. 1, 2.

pheticum testimonium, ubi scriptum est: « Jacob dixi: Esau autem odio habui¹. » Sentiens autem quemadmodum posset hoc quod dictum est permovere eos qui penetrare intelligendo non possunt hanc altitudinem gratiae: « Quid ergo dicemus, ait? Numquid iniquitas apud Deum? Absit². » Iniquum enim videtur, ut sine ullis bonorum malorumve operum meritis, unum Deus diligat, oderit alterum. Qua in re si futura opera vel bona hujus vel mala illius, quae Deus utique praesciebat, vellet intelligi, nequaquam diceret: « Non ex operibus: sed diceret, ex futuris operibus; » eoque modo istam solveret quaestionem; imo nullam, quam solvi opus esset, faceret quaestionem. Nunc vero cum respondisset: « Absit, » id est, Absit ut sit iniquitas apud Deum; mox ut probaret nulla hoc iniquitate Dei fieri; inquit: « Moysi enim dicit: Miserebor cuius misertus ero, et misericordiam praestabo cui misericors fuero³. » Quis enim nisi insipiens Deum iniquum putet, sive iudicium poenale ingerat digno, sive misericordiam praestet indigno? Denique infert, et dicit: « Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei⁴. » Ambo itaque gemini natura filii irae nascebantur, nullis quidem operibus propriis, sed originaliter ex Adam vinculo damnationis obstricti. Sed qui dixit: « Miserebor cuius misertus ero, » Jacob dilexit per iudicium debitum. Quod cum deberetur ambobus, in altero alter agnovit non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandum, quod in eadem causa idem supplicium non incurrit; sed de divinae gratiae largitate: quia « Non volentis, neque currentis, » sed miserentis est Dei. » Altissimo quippe ac saluberrimo

¹ Rom. ix, 14. — ² Ibid. 15, et Exod. xxxiii, 19. — ³ Ibid. 16. — ⁴ Ephes. ii, 3.

sacramento universa facies, atque (ut ita dixerim) vultus sanctarum Scripturarum, bene intuentes id admonere invenitur: « Ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. » Cum autem Dei misericordiam commendasset in eo quod ait: « Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei¹: » deinde ut etiam iudicium commendaret, (quoniam in quo non fit misericordia, non iniquitas fit, sed iudicium; non est quippe iniquitas apud Deum:) continuo subjunxit, atque ait: « Dicit enim Scriptura » Pharaoni: Quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te » potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in » universa terra². » Quibus dictis ad utrumque concludens, id est, et ad misericordiam et ad iudicium: « Ergo, » inquit, cuius vult miseretur, et quem vult obdurat³. » Miseretur scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate; ut nec liberatus de suis meritis gloriatur, nec damnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia redemptos discernit a perditis, quos in unam perditionis concreverat massam ab origine ducta causa communis. Hoc autem qui eo modo audit, ut dicat: « Quid adhuc » conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit⁴? » tanquam propterea malus non videatur esse culpandus, quia Deus « Cujus vult miseretur, et quem vult obdurat: » absit ut pudeat nos hoc respondere, quod respondisse videmus Apostolum; « O homo, tu quis es, qui respondas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: » Quare me fecisti sic? Annon habet potestatem figulus » luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam⁵? » Hoc loco enim quidam stulti putant Apostolum in responsione defecisse, et inopia reddendae rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed magnum habet pondus quod dictum

¹ Rom. ix, 17. — ² Exod. ix, 16. — ³ Rom. ix, 18. — ⁴ Ibid. 19. — ⁵ Ibid. 20, 21.

ENCHIRIDION DE FIDE, SPE ET CHARITATE, LIB. I. 163
est: « O homo, tu quis es? » Et in talibus quaestionibus ad suae capacitatis considerationem revocat hominem verbo quidem brevi, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si enim haec non capit, quis est qui respondeat Deo? Si autem capit, magis non invenit quid respondeat. Videt enim, si capit, universum genus humanum tam justo iudicio divino in apostatica radice damnatum, ut etiamsi nullus inde liberaretur, nemo recte posset Dei vituperare justitiam: et qui liberantur, sic oportuisse liberari, ut ex pluribus non liberatis, atque in damnatione justissima derelictis, ostenderetur quid meruisset universa conspersio, et quo etiam istos debitum iudicium Dei duceret, nisi eis indebita misericordia subveniret: ut volentium de suis meritis gloriari « Omne os obstruatur; et qui » gloriatur, in Domino gloriatur¹. »

XXVI. Haec sunt « Magna opera Domini, exquisita » in omnes voluntates ejus²: » et tam sapienter exquisita, ut cum angelica et humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiam per eandem creaturae voluntatem, qua factum est quod Creator noluit, impletet ipse quod voluit³: bene utens et malis, tanquam summe bonus, ad eorum damnationem quos juste praedestinavit ad poenam, et ad eorum salutem quos benigne praedestinavit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt: quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipso quod contra voluntatem fecerunt ejus, de ipsis facta est voluntas ejus. Propterea namque « Magna opera Domini, exquisita in » omnes voluntates ejus: » ut miro et ineffabili modo non fiat praeter ejus voluntatem, quod etiam contra ejus

¹ Rom. iii, 19, et i Cor. i, 31. — ² Psal. cx, 2. — ³ Vide lib. xiv, de Civit. Dei, c. 27.

fit voluntatem. Quia non fieret, si non sineret: nec utique nolens sinit, sed volens; nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens et de malo facere posset bene. Aliquando autem bona voluntate homo vult aliquid, quod Deus non vult, etiam ipse bona multo amplius multoque certius voluntate; nam illius mala voluntas esse nunquam potest. Tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest, ut hoc velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrem, velit hoc etiam Deus. Nempe ille vult quod non vult Deus, iste vero id vult quod vult et Deus: et tamen bonæ Dei voluntati pietas illius potius consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem volentis impietas. Tantum interest quid velle homini, quid Deo congruat, et ad quem finem suam quisque referat voluntatem, ut aut probetur aut improbetur. Nam Deus quasdam voluntates suas, utique bonas, implet per malorum hominum voluntates malas: sicut per Judæos malevolos bona voluntate Patris pro nobis Christus occisus est: quod tantum bonum factum est, ut apostolus Petrus quando id fieri volebat, Satanæ ab ipso qui occidi venerat diceretur¹. Quam bonæ apparebant voluntates piorum fidelium, qui volebant apostolum Paulum Jerusalem pergere, ne ibi pateretur mala quæ Agabus propheta prædixerat²: et tamen Deus hæc illum pati volebat pro annuntianda fide Christi, exercens matrem Christi. Neque istam bonam voluntatem suam implevit per Christianorum voluntates bonas, sed per Judæorum malas: et ad eum potius pertinebant qui volebant quod volebat, quam illi per quos volentes factum est quod volebat; quia idipsum quidem, sed ipse per eos bona, illi autem mala voluntate fecerunt. Sed

¹ Matth. xvi, 23. — ² Act. xxi, 12.

quantælibet sint voluntates vel Angelorum vel hominum, vel bonorum vel malorum, vel illud quod Deus vel aliud volentes quam Deus, omnipotentis voluntas semper invicta est: quæ mala esse nunquam potest; quia etiam cum mala irrogat, justa est, et profecto quæ justa est, mala non est. Deus igitur omnipotens sive per misericordiam cujus vult misereatur, sive per iudicium quem vult obduret, nec inique aliquid facit, nec nisi volens quidquam facit, et omnia quæcumque vult facit.

XXVII. Ac per hoc cum audimus et in sacris Litteris legimus, quod velit omnes homines salvos fieri, quamvis certum sit nobis non omnes homines salvos fieri, non tamen ideo debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare; sed ita intelligere quod scriptum est: « Qui omnes homines vult salvos fieri¹: » tanquam diceretur, nullum hominem fieri salvum, nisi quem fieri ipse voluerit²: non quod nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quod nullus fiat, nisi quem velit; et ideo sit rogandus ut velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus et quod in Evangelio scriptum est: « Qui illuminat omnem hominem³: » non quia nullus est hominum qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Aut certe sic dictum est: « Qui omnes homines vult salvos fieri; » non quod nullus hominum esset quem salvum fieri nollet, qui virtutes miraculorum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse poenitentiam si fecisset; sed ut « Omnes homines » omne genus humanum intelligamus per quascumque differentias distributum, reges, privatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, divites,

¹ 1 Tim. ii, 4. — ² Vide lib. de corrept. et grat. c. 14. — ³ Joan. i, 9.

pauperes, mediocres, mares, foeminas, infantes, pueros, adolescentes, juvenes, seniores, senes; in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatum et conscientiarum varietate innumerabili constitutos, et si quid aliud differentiarum est in hominibus. Quid est enim eorum unde non Deus per Unigenitum suum Dominum nostrum per omnes gentes salvos fieri homines velit, et ideo faciat, quia omnipotens velle inaniter non potest quodcumque voluerit? Praecepit enim Apostolus, ut oraretur « Pro » omnibus hominibus, » et specialiter addiderat « Pro » regibus et iis qui in sublimitate sunt¹, » qui putari poterant, fastu et superbia saeculari a fidei christianae humilitate abhorrere. Proinde dicens: « Hoc enim bonum » est coram salvatore nostro Deo, » id est, ut etiam pro talibus oretur: statim ut desperationem tolleret, addidit: « Qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem » veritatis venire. » Hoc quippe Deus bonum iudicavit, ut orationibus humilium dignaretur salutem praestare sublimium: quod utique jam videmus impletum. Isto locutionis modo et Dominus est usus in Evangelio, ubi ait Pharisaeis: « Decimatis mentham et rutam et omne » olus². » Neque enim Pharisaei et quaecumque aliena et omnium per omnes terras alienigenarum omnia olera decimabant. Sicut ergo hic « Omne olus, » omne oleum genus; ita et illic « Omnes homines, » omne hominum genus intelligere possumus: et quocumque alio modo intelligi potest, dum tamen credere non cogamur aliquid omnipotentem Deum voluisse fieri, factumque non esse: qui sine ullis ambiguitatibus, si « In caelo et in terra, » sicut eum Veritas cantat: « Omnia quaecumque voluit » fecit³, » profecto facere noluit quodcumque non fecit.

¹ 1 Tim. ii, 1. — ² Luc. xi, 42. — ³ Psal. cxlii, 11.

XXVIII. Quapropter etiam primum hominem Deus in ea salute, in qua conditus erat, custodire voluisset, eumque opportuno tempore post genitos filios sine interpositione mortis ad meliora perducere, ubi jam non solum peccatum non committere, sed nec voluntatem posset habere peccandi, si ad permanendum sine peccato, sicut factus erat, perpetuam voluntatem habiturum esse praescisset. Quia vero eum praesciebat, ad hoc potius praeparavit voluntatem suam, ut bene ipse faceret etiam de male faciente, ac sic hominis voluntate mala non evacuaretur, sed nihilominus impleretur omnipotentis bona. Sic enim oportebat prius hominem fieri ut et bene velle posset, et male; nec gratis, si bene: nec impune, si male: postea vero sic erit, ut male velle non possit; nec ideo libero carebit arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit servire peccato. Neque enim culpanda est voluntas, aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, qua beati esse sic volumus, ut esse miseri non solum nolimus, sed nequaquam prorsus velle possumus. Sicut ergo anima nostra etiam nunc nolle infelicitatem, ita nolle iniquitatem semper habitura est. Sed ordo praetermittendus non fuit, in quo Deus voluit ostendere, quam bonum sit animal rationale quod etiam non peccare possit, quamvis sit melius quod peccare non possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tamen fuit, in qua posset etiam non mori, quamvis major futura sit in qua non possit mori. Illam natura humana perdidit per liberum arbitrium, hanc est acceptura per gratiam, quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritum: quamvis sine gratia nec tunc ullum meritum esse potuisset. Quia etsi peccatum in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen iustitiae retinendae sufficie-

bat liberum arbitrium, nisi participatione immutabilis boni divinum adiutorium præberetur. Sicut enim mori est in hominis potestate cum velit, nemo est enim qui non se ipsum, ut nihil aliud dicam, vel non vescendo possit occidere; ad vitam vero tenendam voluntas non satis est, si adiutoria sive alimentorum sive quorumcumque tutaminum desint: sic homo in paradiso ad se occidendum relinquendo justitiam idoneus erat per voluntatem, ut autem ab eo teneretur vita justitiæ, parum erat velle, nisi ille qui eum fecerat adjuvaret. Sed post illam ruinam major est misericordia Dei, quando et ipsum arbitrium liberandum est a servitute, cui dominatur cum morte peccatum. Nec omnino per se ipsum, sed per solam Dei gratiam, quæ in fide Christi posita est, liberatur: ut voluntas ipsa, sicut scriptum est, a Domino præparetur, qua cætera Dei munera capiuntur¹, per quæ veniatur ad munus æternum. Unde et ipsam vitam æternam, quæ certe merces est operum bonorum, gratiam Dei appellat Apostolus: « Stipendium enim, inquit, » peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo » Jesu Domino nostro². » Stipendium pro opere militiæ debitum redditur, non donatur: ideo dixit: « Stipendium » peccati mors; » ut mortem peccato non immerito illatam, sed debitam demonstraret. Gratia vero nisi gratis est, gratia non est. Intelligendum est igitur etiam ipsa hominis bona merita esse Dei munera; quibus cum vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur³? Sic ergo factus est homo rectus, ut et manere in ea rectitudine posset non sine adiutorio divino, et suo fieri per-versus arbitrio. Utrumlibet horum elegisset, Dei voluntas fieret,⁴ aut etiam ab illo, aut certe de illo. Proinde quia suam maluit facere quam Dei, de illo facta est vo-

¹ Prov. viii, 35. juxta LXX. — ² Rom. vi, 23. — ³ Joau. i, 16.

ENCHIRIDION DE FIDE, SPE ET CHARITATE, LIB. I. 169
luntas Dei, qui ex eadem massa perditionis, quæ de illius stirpe profluxit, facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam¹: in honorem, per misericordiam; in contumeliam, per judicium: ut nemo gloriatur in homine; ac per hoc, nec in se. Nam neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum, nisi esset et Deus. Sed cum factus est Adam, homo scilicet rectus, Mediatore non opus erat². Cum vero genus humanum peccata longe separaverunt a Deo, per Mediatorem, qui solus sine peccato natus est, vixit, occisus est, reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam æternam: ut humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, cum per incarnatum Deum revocaretur, et exemplum obedientiæ per hominem Deum contumaci homini præberetur; et Unigenito suscipiente formam servi, quæ nihil ante meruerat, fons gratiæ panderetur, et carnis etiam resurrectionis redemptis promissa in ipso Redemptore præmonstraretur; et per eandem naturam, quam se decepisse lætabatur, diabolus vinceretur: nec tamen homo gloriaretur, ne iterum superbia nasceretur, et si quid aliud de tanto Mediatoris sacramento a proficientibus videri et dici potest aut tantum videri, etiamsi dici non potest.

XXIX. Tempus autem quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne cum viveret. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum viverent, ut

¹ Rom. ix, 21. — ² 1 Tim. ii, 5.